

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ



Erich Heintel: *Gesammelte Abhandlungen*. Bde. 5-6 (= *Zur praktischen Vernunft I-II*) Stuttgart - Bad Cannstatt, Frohmann-Holzboog Verlag, 1996 428 + 483 σελίδες.

Ο πέμπτος και ο έκτος τόμος των μελετημάτων του αυστριακού φιλοσόφου Erich Heintel αναφέρονται στον πρακτικό λόγο, δηλαδή στις διάφορες μορφές του ανθρωπίνου πράττειν, οι οποίες προκύπτουν ως μορφές ελευθερίας και αποτελούν πραγμάτωση του νοήματος της ανθρωπίνης ύπαρξης. Η συστηματική θέση της φιλοσοφίας του Heintel προκύπτει από την κριτική θεώρηση τόσο της αρχικής ελληνικής (δηλαδή της προνεωτερικής) εκδοχής της ηθικότητας όσο και της νεωτερικής (κυρίως της καντιανής) εκδοχής του ηθικού αυτοπροσδιορισμού. Ωστόσο η αφετηρία της συστηματικής αναζήτησης παρμένει η καντιανή εκδοχή και αναζητείται μία λύση στο έδαφος της νεωτερικότητας, η οποία να υπερβαίνει τα αδιέξοδα του αριστοτελισμού (δηλαδή της φιλοσοφίας της ουσίας) και του υπερβατολογισμού (δηλαδή της φιλοσοφίας του εγώ). Αυτό είναι το έργο της σύγχρονης φιλοσοφίας και ο Heintel προσδίδει στο δικό του εγχείρημα τον ρόλο της θεμελιώδους φιλοσοφίας.

Όπως προκύπτει από τα κείμενα του πέμπτου τόμου, η διαμεσολαβητική προοπτική μεταξύ των δύο κατευθύνσεων συνάπτεται αφενός προς τη διεύρυνση των ερωτημάτων της ζωντανής μορφής και του ηθικού προσδιορισμού ως ελευθερίας και αφετέρου προς τον προσδιορισμό της φιλοσοφικής έννοιας του ανθρώπου. Κατά τη γνώμη μου η ανάγνωση του τόμου πρέπει να αρχίσει από τη μελέτη «Οντολογική και υπερβατολογική θεμελίωση της ηθικής» (σσ. 260 κ.ε.), στην οποία η θεμελίωση στηρίζεται στην ηθική ερμηνεία του αγαθού, στην αυτοτέλεια της ηθικής συνείδησης και στην εσχατολογική ερμηνεία του υπαρξιακού νοήματος, η οποία υπογραμμίζει την ανεπάρκεια και της ιστορίας και της ηθικής ως εσχάτων απαντήσεων στο ερώτημα του υπαρξιακού νοήματος. Σε αυτήν την μελέτη γίνεται φανερό ότι ο Heintel ευνοεί μάλλον την ανθρωπολογική ερμηνεία της πρακτικής φιλοσοφίας του Kant και αποδυναμώνει την έμφαση στο υπερβατολογικό υποκείμενο. Άλλωστε η φιλοσοφική έννοια του ανθρώπου, η οποία εξετάζεται κατά προτεραιότητα σε άλλες μελέτες αυτού του τόμου με αναφορά στην αριστοτελική αντίληψη περί υποστασιακής μορφής και στην καντιανή αντίληψη περί υπερβατολογικού εγώ, συνάπτεται κυρίως

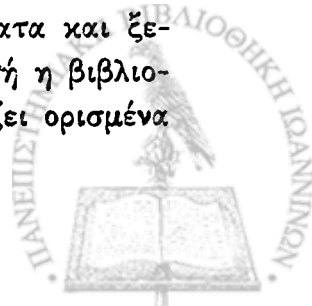


προς την πρακτική ελευθερία ως πραγμάτωση νοήματος και προς την υπερβατική πηγή του υπαρξιακού νοήματος. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο Heintel αντιμετωπίζει τον ελληνισμό (δηλαδή την αρχαία ελληνική φιλοσοφία ως ζωντανή προοπτική του νοείν) και τον χριστιανισμό (δηλαδή το περιεχόμενο της πίστης) ως ζωντανές δυνάμεις της ευρωπαϊκής παράδοσης, οι οποίες -σύμφωνα με τη δική του ερμηνεία- αποτελούν δύο προτάσεις νοήματος και πρέπει να γίνουν αντικείμενο συστηματικής εξέτασης από τη σύγχρονη φιλοσοφία.

Οι δύο βασικές φιλοσοφικές εκδοχές της ουσίας και του εγώ ανευρίσκονται κατά τον Heintel ως προοπτικές, των οποίων παραδείγματα αποτελούν συγκεκριμένες φιλοσοφίες, όπως π.χ. στην περίπτωση του Σωκράτους ή του Hegel. Ο Σωκράτης ως ηθική προσωπικότητα που αναζητεί κάποιο εσωτερικό δεσμευτικό στοιχείο του πράττειν, καταλήγει στην πρότυπωση της έννοιας της ηθικής συνείδησης. Αντιθέτως ο Hegel μεταπίπτει στον ουσιολογισμό και περίπου καταργεί την ηθική συνείδηση ως αρχή της ηθικότητας, την οποία έχει συστηματικώς αναδείξει ο Kant. Ωστόσο θα ήθελε να προκηρήσω ότι η ηθική στάση του Σωκράτους δεν είναι ριζικά εσωτερική, ώστε να αποκόπτεται παντελώς από την ιδέα της εύνομης πολιτείας, ούτε πάλι ο αρχαίος ελληνικός «ουσιολογισμός» αποκλείει τα ηθικά διλήμματα.

Ο πέμπτος τόμος περιέχει και δύο σημαντικές μελέτες, οι οποίες ανήκουν στις απαρχές της φιλοσοφικής έρευνας του Heintel και αποτελούν μεταξύ άλλων και τεκμήρια της εξέλιξης της συστηματικής σκέψης του. Η μία μελέτη με τον τίτλο «Το άμεσο και η μορφή» (σσ. 14 κ.έ.) είχε εκδοθεί αυτοτελώς σε περιορισμένο αριθμό πολυγραφημένων αντιτύπων και περιλαμβάνει για πρώτη φορά τη δικτύωση της θέσης του Heintel για την ιδιοτυπία του αριστοτελισμού και του υπερβιολογισμού. Η άλλη μελέτη με τον τίτλο «Μεταβιολογία και φιλοσοφία της πραγματικότητας» (σσ. 48 κ.έ.) είχε επίσης εκδοθεί αυτοτελώς και έχει εξαντληθεί και αποτελεί δείγμα της συνάντησης φιλοσοφίας, φυσικής και βιολογίας. Σε αυτήν την μελέτη η υπερβιολογική φιλοσοφία (φιλοσοφία του εγώ) έχει ως την άλλη πλευρά της τη γνώση της διχλεκτικής του απολύτου. Πρόκειται για μία δικτύωση, η οποία εμμέσως περιορίζει την κριτική του Kant στην μεταφυσική και συγχρόνως λειτουργεί ως υπέρβαση των ολιστικών απαιτήσεων της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας.

Από τα άλλα κείμενα θα ήθελα να επισημάνω την εκτενή βιβλιοκρισία δύο έργων του αυστριακού πολιτειολόγου Erich Erimasoga, τα οποία αναφέρονται στη θεωρία του κράτους και στα ανθρώπινα δικαιώματα και ξεκινούν από τη διάκριση μεταξύ φυσικού και θετού δικαίου. Αυτή η βιβλιοκρισία μπορεί να εκτιμηθεί μαζί με τη βιβλιοκρισία που εξετάζει ορισμένα



βιβλία αναφερόμενα στο φυσικό δίκαιο και στην ελευθερία. Και στις δύο περιπτώσεις ο Heintel υποστηρίζει ότι ο εγγενής ουσιολογισμός του φυσικού δικαίου οδηγεί σε αδιέξοδα και ο ίδιος αντιτάσσει στον δικχικόν θετικισμό την ιδιοτυπία της ανθρώπινης ελευθερίας, η οποία αποτελεί υπερδικχικό στοιχείο. Ωστόσο ο Heintel δεν υποβχθμίζει τη σημασία του θετού δικαίου, αλλά υπογρχμίζει τα όρια του θετικισμού στη θεωρία του δικαίου.

Ο έκτος τόμος των μελετημάτων του Heintel είναι προσχνατολισμένος στις έννοιες της ιστορίας, της πολιτικής και της παιδείας. Το κύριο σημείο συστημχτικής αναφοράς αυτών των θεμάτων είναι η έννοια της συνειδητής πράξης ως κύριο γνώρισμα του ανθρώπου. Η έννοια της ιστορίας ως πραγματικότητας του ανθρώπου απσχολεί τις περισσότερες μελέτες από διάφορες σκοπιές, όπως είναι τα θέματα της ανοχής, της ειρήνης της ελευθερίας ή της Ευρώπης. Δύο μελέτες αναφέρονται στην ιστορία ως επιστήμη και εξετάζουν ένα πλέγμα ζητημάτων, το οποίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ερώτημα για τη σχέση επιστημολογίας, οντολογίας και ανθρωπολογίας. Η πρώτη έχει τον τίτλο «Πως αυτό πράγματι ήταν» (σ. 9, κ.έ.), ο οποίος προέρχεται από την περίφημη απάντηση του Ranke στο ερώτημα για το έργο της επιστήμης της ιστορίας. Ο Heintel αναγνωρίζει την αξία της μεθοδικής ιστορικής έρευνας και την «ηθική απέναντι στα δεδομένα των πηγών», αλλά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ιστορία ως επιστήμη δεν μπορεί να ανταποκριθεί πλήρως στην αρχή του Ranke λόγω της ιδιοτυπίας του αντικειμένου της. Τόσο η συγκρότηση της ιστορικής πραγματικότητας, στην οποία είναι ενταγμένη η ιστορία ως αντικείμενο της επιστήμης, όσο και η συγκρότηση της επιστήμης της ιστορίας ως μορφής της ιστορικής συνείδησης του ανθρώπου είναι συναρτημένη προς την ιστορικότητα του ανθρώπου, δηλαδή προς το ότι η άνθρωπος έχει παρελθόν και στοχάζεται το μέλλον. Εφόσον η ιστορία προκύπτει από τις συνειδητές πράξεις του ανθρώπου, τα ιστορικά γεγονότα δεν μπορούν απλώς να θεωρηθούν από τη σκοπιά της χρονικής σειράς ή να εξεταστούν ως ανυποκειμενικές διαδικασίες ερήμην του ανθρώπου. Στην πραγματικότητα η ιστορία ως επιστήμη αντιμετωπίζει ερωτήματα, τα οποία υπερβαίνουν το πλαίσιο της θεωρίας, ενώ συγχρόνως ο ιστορικός επιλέγοντας μιά μέθοδο έρευνας επιλέγει ακουσίως και την οντολογία που εμπεριέχεται στη μέθοδο. Σύμφωνα με το νεωτερικό ιδεώδες της επιστήμης, το οποίο προβάλλει την μέθοδο της φυσικής επιστήμης, η επιστήμη της ιστορίας ως νεωτερικό επίτευγμα φθάνει σε ένα δίλημμα. Οπωσδήποτε η επιστήμη της ιστορίας είναι αναγκασμένη να αντιμετωπίσει το αντικείμενό της σύμφωνα με την θετικιστική επιστημονική, προοπτική, αλλά με αυτόν τον τρόπο κινδυνεύει να το εξχφάνισει και να το μετατρέψει σε ανυποκειμενική διαδικασία. Ωστόσο η επιστήμη συνεχίζει να ζει με αυτήν την ένταση, η οποία γίνεται κατανοητή από τη φιλοσοφία της επιστήμης.



Η δεύτερη μελέτη με τον τίτλο «Κατανόηση και εξήγηση» (σσ. 180 κ.έ.) εξετάζει επίσης ερωτήματα που ανακύπτουν και υπερβάνουν συγχρόνως τη μεθοδολογία. Ο Heintel δεν θεωρεί τη διάκριση κατανόησης και εξήγησης ως πρόβλημα μεθόδου, το οποίο είναι συναφές προς την αντίθεση των φυσικών επιστημών προς τις επιστήμες του πνεύματος. Ο ίδιος δεν θεωρεί αυτήν την αντίθεση ως θεμελιώδες πρόβλημα και την απορρίπτει με το επιχείρημα ότι η θεμελίωση της επιστήμης συνάπτεται προς τον άνθρωπο, ο οποίος δεν μπορεί να προσδιοριστεί ούτε σε αναφορά προς την ιστορικότητα αποκλείοντας τη φύση ούτε σε αναφορά προς τη φύση αποκλείοντας την ιστορικότητα. Όπως υπογραμμίζει ο Heintel, η σύγχρονη φιλοσοφία έχει ως προς πολλά συμβιβαστεί με το ιδεώδες της φυσικής επιστήμης και περνάει από τη θεμελίωση της φυσικής επιστήμης σε μία φιλοσοφία της φύσης. Πάντως ο Heintel ασκεί κριτική στις απόψεις που δέχονται την ερμηνευτική ως ειδική επιστημολογία των επιστημών του πνεύματος, και ο ίδιος τείνει εμμέσως να περιορίσει τον καθολικό χαρακτήρα της ερμηνευτικής προς όφελος της δικής του θεμελιώδους φιλοσοφίας. Το τελευταίο γίνεται φανερό και από τις βιβλιοκρισίες για ορισμένα βασικά έργα του Gadamer.

Στην πειδεία αναφέρονται εκτενείς βιβλιοκρισίες περί έργων παιδαγωγικής, κείμενα για τη μεταρρύθμιση των αυστριακών πανεπιστημίων και συστηματικές μελέτες, όπως εκείνη για τον Nietzsche και για την παιδεία ή για την πειδεία ως προσανατολισμό στην ανθρωπιά και στην ανοχή.

Και οι δύο τόμοι των μελετών του Heintel παρουσιάζουν ιδιαίτερο φιλοσοφικό ενδιαφέρον αφενός λόγω της ευρύτητας και της επικριρότητας των θεμάτων και αφετέρου λόγω των συστηματικών θέσεων του συγγραφέα, ο οποίος διερευνάει τη δυνατότητα δικμεσολάβησης μεταξύ ουσιολογισμού και υπερβατολογισμού. Ο Heintel αναγνωρίζει ότι παρά την κριτική, η οποία έχει ασκηθεί στον Hegel, ο Hegel προσέφερε μία προοπτική δικμεσολάβησης με την έννοια και συνάμα προσδιόρισε και το όριο, το οποίο διαχωρίζει τη φιλοσοφία του εγώ από τα κλιιά οντολογικά πρότυπα. Ωστόσο μένει ανοιχτό το πρόβλημα της φιλοσοφίας και μετά τον Hegel, εφόσον αυτή ούτε στη θεωρησιακή υπερτροφία της εγελιανής «Έννοιας» θέλει να καταφύγει ούτε να καταληφθεί από πανικό ενώπιον της έννοιας, όπως το τελευταίο συμβάνει στις μετανεωτερικές εκδοχές. Πράγματι ο Heintel σε αυτές τις μελέτες δεν δίνει τελική απάντηση στο πρόβλημα, αλλά προτείνει μία ανθρωπολογική προοπτική υπό τους όρους της συνείδησης του πεπερασμένου.

